МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Релігієзнавство»
вибіркових компонент освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Аеронавігація

за темою - Релігійні конфесії та напрямки в Україні

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО
Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО
Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 25.08.2021 № 1

Розробник: викладач циклу соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, к.пол.н., доцент, викладач вищої категорії, викладач-методист, Матета О.А.

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського доктор історичних наук, професор Маслак В.І.

2. Викладач циклової комісії економіки та управління Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, к.пед.н, викладач вищої категорії, викладач-методист Носач І.В.

План

1 Дохристиянські вірування українського народу.

2 Українська православна церква.

3 Українська автокефальна православна церква.

4 Українська греко-католицька (уніатська) церква.

5 Православні церкви в Україні в контексті міжцерковного конфлікту.

Рекомендована література:

Основна

1. Під редакцією Бублика С.А. Релігієзнавство Навчальний посібник Київ, 2000.
2. Арутюнов В.Х. Релігієзнавство Підручник Київ 2001.
3. Під редакцією Колодного А. Академічне релігієзнавство. Підручник Київ, 2000.
4. Дулуман Є.К. Релігія як соціально-історичний феномен. – К. 2000.
5. Калінін Ю.А. Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство: Підручник.- К. 2002.
6. Академічне релігієзнавство. Під редакцією А. Колодного. − К. 2000.
7. Лубський В.І., Теремко В.І., Лубська М.В. Релігієзнавство. – К. 2007.
8. Лубський В.І. Релігієзнавство Підручник. Київ, 2003.
9. Братенші В.Д. Релігієзнавство Навчальний посібник Кременчук, КЛК 2011.

Допоміжна

1. Братенші В.Д. Основи філософських знань; Навчальний посібник; Кременчук; 2009.

Інформаційні ресурси Інтернет

1. Електронна бібліотека “psylib” (психологія, філософія, релігія, культурологія, методологія та ін.) http://www.psylib.kiev.ua
2. Сайт видавництва “Свічадо” (Історія релігії, переклади Отців Церкви, християнська художня література, богословська та богослужбова література, філософія, психологія, етика та ін.) http://www.svichado.com
3. Інтернет-версія культурологічного часопису “Ї” http://www.ji.lviv.ua/index.ht
4. Електронна бібліотека сайту Інституту філософії РАН http://www.philosophy.ru

Текст лекції

1. Дохристиянські вірування українського народу.

Перші уявлення слов'ян про навколишній світ формувалися в рамках міфології.

В цьому слов'яни нічим не відрізнялися від інших народів.

Великий матеріал з слов'янської міфології дають більш пізні фольклорні та етнографічні зібрання, а також дані мовознавства (окремі мотиви, міфологічні персонажі, предмети тощо).

Всередині слов'янської міфології можна виділити кілька рівнів релігійних образів.

1. Перший – це вищий рівень, до якого відносились передусім два праслов'янських божества Перун і Велес, які втілювали військову і господарсько-природну функцію.

Вони пов'язані між собою як учасники єдиного міфа: бог грози Перун, що проживає на небі, на вершині гори, переслідує свого змієвидного ворога Велеса, який живе внизу, на землі.

Причина їх роздору – крадіжка Велесом худоби, людей, а в деяких варіантах міфу – дружини громовержця.

Під час поєдинку з Велесом Перун мече вогняні стріли, розщеплює дерево, розколює каміння.

Перемога Перуна завершається дощем, який дає землі родючість і врожай.

Знання про повний склад праслав'янських богів вищого рівня досить обмежені. Але відомі імена Дажбога (бога Сонця), Сварога (бога Неба і світла), різновидами Сварога були Яровіт, Ярило, Руєвіт, Поревіт, Поренут.

Вони уособлювали яр − весну, тобто ярість, мужність, молодість, свіжість – відновлення життя після зими.

2. До другого більш низького рівня відносилися божества, зв'язані з господарськими циклами робіт і сезонними обрядами, а також боги, які втілювали цілісність замкнутих невеликих спільнот у східних слов'ян: Род, Чур.

3. До третього рівня, що характеризується найбільшою абстрагованістю функцій, відносилися божества, які можна розглядати як персоніфікацію членів основних протиставлень, наприклад: Білобог (добро) і Чорнобог (Зло),

Доля, Лихо, Правда, Кривда, Лада-Жива і Смерть або відповідних спеціалізованих функцій, наприклад, Суд.

4. Четвертий рівень – це нижча міфологія, до якої відносилися різні класи неіндивідуалізованої нечисті, духів, тварин: домові, лісовики, мавки, русалки, водяні, лихоманки, кікімори та ін.

Формування давньоруської національної державності не могло не викликати потребу в перегляді суспільних, світоглядських і життєвих орієнтацій, що неминуче приводить до заміни релігії.

Причини прийняття християнства на Русі в 988 році не були принципово новими.

Все те, що приваблювало в новій релігії людей Римської імперії, притягувало і мислячі голови Київської держави.

Сутність цієї події тисячолітньої давності полягала в державному розвитку Київської Русі, і релігійною була лише форма цього процесу.

2. Українська православна церква.

Візантійський варіант християнства відповідав запитам феодального суспільства і тому цілком відповідав задумам Володимира Великого.

Процес християнізації відбувався поступово і, за оцінками сучасних науковців, зайняв приблизно 100 років.

З врахуванням розмірів країни це досить малий термін: Швеції та Норвегії, які хрестилися майже одночасно з Руссю, знадобилося на це відповідно 250 і 150 років.

Продумана та енергійна політика Володимира Великого ввела Русь в систему європейських християнських держав.

Її міжнародне становище зміцнилося.

Ярослав Мудрий продовжив роботу свого батька. Під час його князювання в Києві була заснована митрополія.

В 1051 році першим митрополитом з числа русичів став Іларіон.

Епоха київського християнства завершилася двома подіями: татаро-монгольською навалою і перенесенням митрополії на північ, з Києва до Москви.

Основні етапи історії Руської православної церкви (РПЦ) – це також етапи історії Української православної церкви (УПЦ).

Але при цьому слід виділити окремо XV-XVI ст.ст., коли православ’я, як і в часи Київської Русі, продовжувало залишатися синонімом культури в Україні.

Більш того, роль православ'я в суспільному житті українців виросла в багато разів, адже при відсутності у них власної держави церква виступала єдиним засобом їх суспільного самовираження і національного єднання.

Але, на привеликий жаль, українська церква саме в ці століття знаходилася в стані глибокої кризи.

В католицькій Речі Посполитій вона зазнавала великих утисків.

Розвиток української церкви був особливо важким після 1596 року, коли в результаті Берестейської унії руська церква в Україні та й усе українське суспільство розкололися на два ворожих табори, коли значна частина ієрархів православної церкви в Україні та Білорусії перейшли в уніатство.

В 1620 році, завдяки зусиллям гетьмана Петра Сагайдачного, Київська митрополія і вся православна єпархія в Україні були поновлені Ієрусалимським патріархом Теофаном, який висвятив на митрополита Й.Борецького і п'ять єпископів на кафедри в Полоцьку, Луцьку, Володимирі, Перемишлі та Холмі.

Ця акція врятувала православну церкву від небезпеки залишитися без духовенства, і православна церква стала під офіційний захист козацтва та міщанства.

Визвольний рух українського народу в першій половині XVII ст. привів до визволення України від іноземного панування і створення незалежної козацької республіки (Гетьманщини) та зміцнення позицій православ'я.

Після возз'єднання України з Росією (1654) об'єднуються і церкви (1686).

В 1686 році Константинопільський патріарх дав згоду на перехід Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріарха.

В результаті розподілу Польщі у XVIII ст. значна частина Правобережної України була об'єднана з Лівобережною, і Брестська унія втратила силу.

Колишні уніати Волині, Поділля, Холмщини, а також Білорусії повернулися до православ'я.

Унія збереглася завдяки зусиллям монархії Габсбургів лише на тих українських землях, які опинилися у складі Австро-Угорщини (Галичина, Буковина, Закарпаття).

3. Українська автокефальна православна церква.

Перші автокефальні церкви (від грець. autos – сам, kephale – голова) виникли в процесі виокремлення патріархій та митрополій східних провінцій

Візантії (Антіохії, Палестини, Олександрії), що було обумовлено сепаратиськими тенденціями, прагненнями ізолюватися і стати незалежними від імператорської та церковної влади.

З поширенням православ'я з'явилися нові автокефальні церкви. Сьогодні їх нараховується 15.

Революція 1917 року в Росії і пробудження прагнення мас до національного самовираження викликали у частини православних віруючих і священнослужителів України бажання оформитися в самостійну (автокефальну) організацію, незалежну від Московської патріархії.

Ця ідея виношувалася нижчим духовенством і частиною міської інтелігенції. В результаті в січні 1918 року (доречи, після прийняття ленінського декрету про відділення церкви від держави, а школи від церкви) була створена «Всеукраїнська Православна Церковна Рада (ВПЦР)».

Проте Українська Центральна Рада з її лівою орієнтацією мало турбувалася про церковні справи.

Ідею церковного розриву з Москвою підтримав консервативний уряд гетьмана П.Скоропадського. Після падіння режиму Скоропадського живий інтерес до ідеї самостійності церкви виявила Директорія. Та оскільки обидва уряди протрималися у влади недовго, їх підтримка в цьому питанні практично не мала наслідків.

Як це не парадоксально, але рух за незалежну українську церкву досяг вищого рівня само за радянської влади.

Оскільки радянська влада вважала Руську православну церкву (РПЦ) начолі з новообраним патріархом Тихоном своїм головним і найбільш небезпечним релігійним опонентом, вона не заперечувала проти появи релігійних групувань, які розмивали пануючу церкву.

Саме цим пояснюється, що спочатку вона виявила терпимість до українізації церкви.

Рішучими противниками автокефалії виступили Московський патріарх Тихон і майже вся православна ієрархія в Україні.

Незважаючи на це, Всеукраїнська Православна Церковна Рада (ВПЦР) на своєму соборі в жовтні 1924 року обрала митрополитом Василя Липківського, який негайно увів у сан архієпископа чотирьох єпископів. Ті, в свою чергу, рукоприклали кілька сотень священників і дяків. Після чого ВПЦР підтвердила своє попереднє рішення про створення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

Нова церква відроджувалася досить швидко. До неї приєдналися численні українські церковні общини в еміграції, які були створені в США, Канаді та Європі.

Однак під тиском радянської влади в січні 1930 року на III Всеукраїнському Православному соборі було прийнято рішення про саморозпуск УАПЦ. Значна частина її діячів була заарештована за звинуваченням в участі в діяльності Союзу звільнення України і репресована.

Новий рух за відродження УАПЦ в Україні почався у 1989-1990 роках.

4. Українська греко-католицька (уніатська) церква.

Українська греко-католицька церква (УГКЦ) виникла в результаті заключення Берестейської унії 1596 року і остаточно оформилася в 1700 році.

Умови унії передбачали, що православні віруючі та духовенство зберігають традиційні обряди, мову богослужінь, однак визнають владу Папи Римського і католицьку догматику.

В Бресті відбулось два церковних собори – уніатський і православний. Православний собор відлучив уніатів від церкви, а акт унії (союзу) з католицизмом визнав недійсним.

В кінцевому результаті на західних землях України і в Закарпатті, які багато років знаходилися у складі католицьких держав, греко-католицька церква укорінилась і стала традиційною для більшої частини населення.

У східних землях збереглося православ'я.

У 1945 році у греко-католицької церкви було понад 4 тис. церков і часовень (значна частина з них колись належала православним парафіям), 2772 приходи, діяли Теологічна академія і духовні школи.

Однак під кінець Великої Вітчизняної війни взаємовідносини між Радянською державою і греко-католицькою церквою ускладнились. Радянська влада не могла пробачити співробітництво уніатських ієрархів з гітлерівськими окупантами, їхню участь у формуванні військових підрозділів з числа українських націоналістів – дивізії СС «Галичина», батальону СС «Нахтігаль», зондеркоманд, поліції, а також УПА.

Уніатські кардинали «божим» словом надихали і благословляли ці формування на «хрестовий» похід проти Червоної Армії, а потім тікали разом з фашистами на захід від наступу радянських військ, осідаючи у Ватикані, Мюнхені, Монреалі.

У 1946 році було скликано Львівський собор греко-католицької церкви, на якому під тиском властей було прийнято рішення про самоліквідацію церкви і перехід віруючих до Руської православної церкви.

Аж до початку 1990 р. греко-католики (єпископи, священики і монахи), які існували на території Західної України, знаходились на нелегальному становищі.

Віруючі греко-католики (близько 4 млн. чол.) або здійснювали колективні моління у приватних оселях і квартирах, або відвідували православні храми.

У лютому 1990 року Рада у справах релігій при Раді Міністрів УРСР зробила заяву про те, що католики східного обряду (уніати) можуть створювати свої релігійні громади, у встановленому порядку реєструвати їх, вирішувати питання про місце проведення молитвенних зборів, вільно відправляти свій культ.

Таким чином, греко-католицька церква отримала легальний статус.

5. Православні церкви в Україні в контексті міжцерковного конфлікту.

В кінці 30-х і на початку 90-х років XX ст. міжцерковний конфлікт в Україні в значній мірі визначав характер релігійного життя.

В Західній Україні вийшла з «катакомб» (1990) Українська греко-католицька (уніатська) церква і стала вимагати офіційного визнання і повернення колишнього статусу.

Перед загрозою втрати своєї пастви в січні 1990 Руська православна церква в Україні перейменувала себе в Українську православну церкву московського патріархату.

Однак вже весною 1990 в неї з’явився новий суперник – Українська автокефальна православна церква, яка після заборони 1930 р. діяла за кордоном і тепер відроджувалась в Україні.

Активізація релігійного життя мала негативні наслідки – спалахнула давня ворожнеча між греко-католиками і православними.

Проблема розподілу церковного майна також не сприяла примиренню.

Незгода роз’єднувала і мільйони православних.

Одні з них хотіли залишитися в УПЦ, підпорядкованій Московському патріархату, а інші обирали автокефальну церкву.

Весною 1992 р. Київський митрополит Філарет (Денисенко) порвав з Москвою і проголосив себе главою Київського патріархату УПЦ.

Але не зважаючи на підтримку влади, його верховенство визнали лише 350 парафій.

Більшість же православних українців (а це 30 єпископів і 5 тис. парафій) перейшли до новообраного Митрополита Володимира, який очолив Українську автономну православну церкву Московського патріархату (колишню РПЦ в Україні).

Особливо драматично розгортався міжцерковний конфлікт в регіонах Західної України. З 1990-го по 1998 рік при мовчазній згоді місцевої влади тут були знищені три православні єпархії: Львівська, Івано-Франківська і Тернопільська. Погроми супроводжувалися насильницьким захватом понад тисячі храмів, побиттям православних священників і мирян.

Місцеві та державні засоби масової інформації взяли діяльну участь в підготовці та здійсненні цієї кампанії.

Для початку Українська православна церква Московського патріархату була оголошена «антиукраїнською, антидержавною організацією, яка працює на знищення української культури, на ліквідацію незалежності України і повернення її в лоно Російської імперії».

Віруючі її були названі «московітами», а самій їй в якості «російської церковної структури» було інкриміновано вивіз в Росію грошей, культурних і духовних цінностей.

Саме під гаслом спасіння «національного майна» натовп «розігрітих» фанатиків у червні 1992 року штурмом оволодів спорудою єпархіального управління в Івано-Франківську, тяжко побивши священнослужителів, які там знаходилися. Пролилась кров віруючих українців.

«Священик» Орест Левицький, який керував штурмом, заявив правлячому єпископу Іларіону: всі його дії узгоджені з владою і тому розраховувати на її допомогу не варто.

І дійсно, наступного дня після кривавого штурму в єпархіальне управління явилися судові виконавці, які описали все майно і наклали арешт на банківські рахунки.

Так припинила своє існування православна Івано-Франківська єпархія. Всі її храми і грошові кошти були передані греко-католикам (уніатам) і «самосвятам» з Української православної церкви Київського патріарха Філарета Денисенка, позбавленого сану і преданого анафемі.

За таким самим сценарієм були знищені православні єпархії Тернопільської та Львівської областей.

Отже, миру і злагоди між православними і греко-католиками, як і раніше, немає.

Контрольні питання і завдання до теми №5.

1. *Дайте загальну характеристику дохристиянських вірувань українського народу.*
2. *В чому полягає особливість київського християнства?*
3. *Які основні етапи історії Української православної церкви?*
4. *Що Ви знаєте про Українську автокефальну православну церкву?*
5. *Що Ви знаєте про Українську греко-католицьку церкву?*
6. *З чим пов'язано, на Вашу думку, існування міжцерковного конфлікту в Україні?*